

Коли людина мандрує в далеку країну, їй доводиться забувати чимало з того, до чого вона звикла, і пристосовуватися до нових життєвих обставин. Вона мусить відмовитись від колишніх ідеалів, зректись колишніх богів, а часто й переробити закони моралі, що досі керували її поведінкою. Тому, хто має протейвську здатність принатурюватися, новина такої зміни може навіть бути за джерело втіхи; але тому, хто вже затвердів у звичках, присвоєних змалку, гніт іншого оточення — нестерпучий; він страждає тілом і душею серед нових обмежень і ніяк не годен їх збагнути. Це страждання раз у раз дається взнаки, штовхає людину на злочини й призводить до всілякого лиха. Тому, хто не може призвичаїтись до нових умов життя, краще повернути до своєї країни; якщо він загається, то неодмінно загине.

Людина, що скидається вигод старої цивілізації заради юної дикості і первісної простоти Півночі, може сподіватися талану обернено пропорційно до кількості та якості своїх безнадійно вкорінених звичок. Вона незабаром виявить, коли взагалі на щось здатна, що матеріальні вигоди важать менше. Легко змінити добірні страви на грубу їжу, зграбні шкуратяні черевики на м'які безформні мокасини, пухову постіль — на снігову. Але дуже важко навчитися належно ставитись до всіх речей, і особливо до своїх товаришів. Чемність звичайного життя така людина мусить змінити на альтруїзм, поступливість і терпимість. Так, і тільки так може вона здобути кошовну перлину — справжню дружбу. Не конче казати: "Дякую", — вона мусить довести свою вдячність вчинками. Радше б мовити, вона мусить заступити слово — вчинком, а букву — духом.

Як тільки чутка про арктичне золото дзвоном пішла по всьому світі й принада Півночі захопила серця людей, Картер Везербі покинув своє тепленьке місце в конторі, переписав половину заощаджень на жінку, а за решту купив усе потрібне до подорожі. З натури він не був романтик, комерційна неволя задавила в ньому всі високі поривання, — просто він утомився від буденної мотанини й хотів раз добряче ризикнути, сподіваючись, звісно, на відповідні прибутки. Він так само, як багато інших дурнів, понехтував старими, випробуваними дорогами, що ними

піонери Півночі мандрували вже років з двадцять, і поспішив навесні до Едмонтону, де, на своє нещастя, прилучився до одного гурту шукачів золота.

Власне, нічого надзвичайного не було в тій компанії. Метою її, так само, як і всіх інших гуртів, був Клондайк. Але шлях, що ним вона поклала собі йти до тієї мети, забивав дух навіть найодважнішим тубільцям, які змалку звикли до лихих примх Північного Заходу. Здивував той шлях навіть Жака Батіста, сина індіанки з племені чіпева й заволоки француза (його перший крик пролунав у вігвамі з оленьчих шкур на північ од шістдесят п'ятої паралелі, і його вгамовували смачною куклою з сирого сала). Хоча він і найнявся за провідника й згодився довести їх аж до вічного льоду, але зловісно хитав головою, коли в нього питали поради.

А нещаслива зірка Персі Касферта, мабуть, саме тоді сходила, бо він теж прилучився до цієї компанії аргонавтів. Він був звичайна собі людина, мав солідний рахунок у банку і таку ж саму солідну освіту, а цим багато сказано. Йому не було жодної рації вплутуватися в ту авантюру, аніякісінької, якщо не брати на увагу його надмірної сентиментальності. Помилково вважав він її за справжню романтику та нахил до пригод. Інші люди теж не раз припускалися такої помилки і потім гірко за неї розплачувалися.

Перший подих весни застав гурт на Лосевій річці; скоро зійшла крига, мандрівці рушили вниз, за течією. То була імпозантна флотилія, бо й спорядження мали багато та й провадив її цілий загін лихої слави метисів⁵ з жінками й дітьми. День у день надсаджувалися вони на човнах і каное⁶, воювали з комарами та іншою комашнею або ж пріли та лаялися, тягаючи човни волоком. Тяжка праця розкриває людську душу аж до самої глибини; і не встигли вони поминути озера Атабаску, як кожен із того гурту виявив свою правдиву натуру.

Картер Везербі й Персі Касферт обидва були буркуни й ледарі. Кожен з них більше скаржився на різні невігоди, ніж увесь гурт укупі. Ані разу

не запропонували вони своїх послуг, хоч у таборі було повно всякої дрібної роботи. Чи то малося відро води принести, чи зайвий оберемок дров нарубати, чи посуд перемити та перетерти, чи щось пошукати серед речей — зараз ті нікчемні паростки цивілізації знаходили в себе звихи або нариви, що їх треба було негайно лікувати. Вони перші лягали спати, коли ще була сила нескінченої роботи; останні вставали вранці, коли вже всю роботу перед дорогою попорано, а сніданок ще не починався. Вони перші сідали їсти, проте були останні, коли доводилося готувати страву. Перші загарбували кращі шматки й останні помічали, що захопили чужу пайку. Гребучи веслами, вони примудрялися лиш черкати воду, а човен плив собі за течією. Вони гадали, що ніхто того не завважує, але товариші лаяли їх нишком і щодалі більше ненавиділи, а Жак Батіст одверто глузував з них і проклинав з ранку до вечора. Але Жак Батіст не був джентльмен.

Коло Великого Невільничого озера вони закупили собак із Гудзонової затоки, і човни ще глибше занурилися в воду під тягарем сушеної риби й пемікана. Та все одно бистрі води Маккензі легко понесли їх до просторів Безплідної Землі. Дорогою вони обстежували кожен струмок, що давав хоч якусь надію, але золота мара тікала від них далі й далі на північ. Біля Великого Ведмежого озера, пригнічені звичайним страхом перед невідомими землями, провідники почали тікати. А у Форті Доброї Надії останні з них і найвідважніші повернули свої човни проти небезпечної течії, згинаючись під опором кодоли. Зостався самий Жак Батіст. Хіба ж він не пообіцяв мандрувати аж до вічного льоду?

Тепер вони дедалі частіше зверталися до брехливих карт, що їх накреслено здебільше на підставі чуток. Знали, що треба поспішати, бо вже минуло літнє сонцестояння й насувала арктична зима. Обійшовши понад берегом затоку, де Маккензі вливалася в Льодовитий океан, вони повернули до гирла річки Літл-Піл. Потім почалася тяжка дорога проти води, і обидва ледарі поводитися ще гірше, ніж досі. Мусили тягти човни на кодолах, штовхати жердинами й переносити через пороги та переправи, — цих тортур було досить, щоб викликати в одного глибоку огиду до ризикованих учинків, а другому промовисто показати, чим

насправді є пригодницька романтика. Одного разу вони збунтувались, але коли Жак Батіст почав їх лаяти останніми словами, вони принішкли, мов хробаки. Тоді метис налупцював їх обох і побитих та скривавлених поставив до праці. Уперше в житті їм довелося відчути тверду руку.

Залишивши свої човни коло верховин річки Літл-Піл, вони згаяли решту літа на те, щоб здолати вододіл між Маккензі та Вест-Ретом. Невеликий струмок Вест-Рет був притокою річки Поркюпайн, що впадала до Юкону там, де цей великий водний шлях Півночі перетинав Полярне коло. Але вони програли в перегонах із зимою: якось їхні плоти застрягли серед товстого шереху, і довелося похапцем вивантажувати все добро на берег. Тої ночі річка кілька разів замерзала й скресала; другого ранку мороз скував її зимовим сном.

— Мабуть, звідси тільки яких чотириста миль до Юкону, — зважив Слоупер, виміряючи нігтем великого пальця масштаб на карті.

Нарада, що на ній обидва ледарі тільки нарікали й охкали, вже доходила до кінця.

— Тут був пост Гудзонової затоки, але то давно, не тепер, — сказав Жак Батіст.

Його батько, що служив у Хутрянній компанії, колись бував у цих краях і відморозив собі два пальці на ногах.

— Здурів, чи що? — вигукнув хтось із гурту. — Невже більше не буде білих людей?

— Не буде, — впевнено мовив Слоупер. — Проте від Юкону до Доусона всього п'ятсот миль, а звідси близько тисячі.

Везербі й Касферт застогнали в один голос:

— Скільки ще доведеться їхати, Батісте? Метис на хвилину замислився.

— Якщо працюватимем, як чорти, й ніхто не викручуватиметься від роботи — то десять, двадцять, сорок, п'ятдесят день. А з цими дітьми (він показав на лежнів) нічого певного не знати. Може, тоді аж доїдемо, як пекло замерзне, а може, й ніколи.

Всі відклали лижви й мокасини, що їх наготовляли. Хтось покликав відсутнього товариша, і той з'явився на порозі старої хатини, коло якої вони стояли табором. Та хатина була такою самою загадкою, як і всі інші сліди людини на безмежних просторах Півночі. Не відомо було, коли й хто її збудував. Дві могили біля входу з високими крем'яними горбиками, може, ховали в собі таємницю тих колишніх мандрівців. Але чия ж рука наклала каміння?

Настала ждана мить. Жак Батіст кинув налагоджувати упряж і прив'язав неслухняного собаку до кілка, заткнутого в сніг. Кухар, мовчки протестуючи проти перерви в роботі, всипав жменю бекону в горщик, де варилися боби, і теж нашорошив вуха. Слоупер підвівся на ноги. Його постать кумедно контрастувала с обома ледарями, на вигляд цілком здоровими. Він був жовтий і виснажений, бо прибився сюди з якоїсь малярійної ями в Південній Америці, але не втратив охоти до мандрів і міг ще працювати, як інші. Важив він, разом із своїм важким мисливським ножем, мабуть, яких дев'яносто фунтів, а сивувате волосся свідчило, що молодощі його вже минули. Везербі або Касферт мали вдсятеро сильніші, аніж у нього, пружні молоді м'язи, а проте їм годі було за ним встигнути. Цілий день Слоупер підбивав дужчих за себе товаришів на тисячомильну подорож, таку страшну й жорстоку, що її ледве може уявити собі людина. В ньому втілилася невтомність його раси, а одвічна тевтонська упертість, поєднана з кмітливістю й жвавістю янкі, змушувала його тіло коритися духові.

— Всі, хто згоден їхати собаками, як тільки замерзне річка, нехай скажуть — згода.

— Згода! — пролунало вісім голосів. Ті голоси потім не раз проклинали свою долю, долаючи сотні миль тяжкої дороги.

— Хто не згоден?

— Я! — вперше ледарі з'єдналися без жодних компромісів задля особистої вигоди.

-То як же ми зробимо? — спитав Везербі зухвало.

— Більшість, хай вирішує більшість! — загукала решта гурту.

— Я знаю, що наша подорож може не вдатися, коли ви не поїдете, — сказав солодко Слоупер, — але гадаю, як ми добре постараємося, то якось уже дамо собі раду без вас. Що ви на це скажете, хлопці?

Зібрані гучно привітали таку ухвалу.

— Але стривайте, — несміливо почав Касферт, — що ж мені робити?

— Може, поїдеш з нами?

— Ні...

— Ну, то чорт з тобою, роби, що хочеш, яке нам діло!

— Порадсья зі своїм слинявим приятелем, — запропонував валькуватий дакотянин, показуючи на Везербі. — Я певен, що коли треба буде куховарити або збирати паливо, він дасть тобі добру пораду.

— Отже, на цьому й станемо! — закінчив Слоупер. — Ми рушаємо завтра і спинимось табором за п'ять миль, щоб перевірити, чи все до ладу, та згадати, чи не забули ми тут чого.

Санки рипіли підкованими крицею полозами, собаки надривалися в упряжі, що в ній їм судилося й згинутися. Жак Батіст спинився поруч Слоупера глянути востаннє на хатину. З юконського димаря ледь курилося. Обидва ледарі стояли на порозі й дивилися, як рушив гурт.

Слоупер поклав руку метисові на плече.

— Ти чув коли-небудь про кількенійських котів, Жаку?

Той покрутив головою.

— Ну то слухай, хлопче. Колись кількенійські коти затіяли бійку і билися доти, доки від них не лишилося й сліду: ні шкури, ні шерсті, ні пазурів. Ці двоє не люблять працювати. І не будуть працювати. Це вже напевне. Вони залишаються самі в хатині на цілу зиму — дуже довгу, темну зиму. От я й згадав про кількенійських котів.

Француз у Батісті здвигнув плечима, але індіанець у ньому промовчав. Однак порух то був красномовний, він таїв у собі пророцтво.

Спочатку в маленькій хатині все йшло гаразд. Неприємні глузи товаришів зробили Везербі й Касферта свідомими обопільної відповідальності, що впала на них. Окрім того, роботи було не так багато на двох здорових чоловіків. А відсутність над ними жорстокої руки, тобто бульдога-метиса, ще й додала їм охоти. Спершу кожен намагався випередити другого, і вони виконували дрібну роботу так пильно, що коли б це побачили їхні товариші, які тепер знемагали на Довгому Шляху, то й очі витріщили б з дива.

Клопіт був їм абиякий. З трьох боків хатину оточував ліс, а в ньому палива було невичерпний запас. За п'ять ярдів од дверей текла річка Поркюпайн, і досить тільки прорубати в її зимових шатах ополонку, як маєш джерело кришталево чистої і аж боляче холодної води. Але невдовзі й ці нехитрі обов'язки їм набридли. Ополонка щоразу

замерзала, і доводилося довго цюкати кригу сокирою. Невідомі будівники поклали в бічні стіни зрубу довші колоди і спорудили позад хатини комору. Там золотошукачі склали частину своїх припасів. Харчів у коморі виявилося втричі більше, ніж годні були з'їсти тих двоє людей, що мали там жити. Але більшість тієї живності могла додати сили й зміцнити м'язи, зате не лоскотала смаку. Правда, цукру там було аж надто для двох звичайних чоловіків, але ці двоє були сливе як діти. Вони швидко переконалися, який смачний окріп, добряче підсолоджений цукром, і щедро поливали густим білим сиропом оладки з яблук і намочували в ньому сухарі. Далі ще й кава, чай, і особливо сушені овочі, дуже багато потребували цукру. А то дуже небезпечна річ, коли двоє людей, цілком залежних одне від одного, заходять у сварку.

Везербі любив розводитись про політику, а Касферт, що звик стригти купони¹¹ й ніколи не цікавився громадським добробутом, або нехтував цю тему, або потішав себе різними ущипливими увагами. Але клерк був занадто тупий, щоб оцінити вишукані дотепи, і даремна витрата порошу дратувала Касферта. Він звик сліпити людей своїм блискучим красномовством і мучився через брак слухачів. Для нього то була особиста образа, і він складав вину за це на свого пришепелуватого товариша.

Вони не мали нічого спільного, нічого, що б їх ріднило, — тільки те, що доводилося жити вкупі. Везербі був клерк і за ціле життя не знав нічого, крім своєї канцелярії. Касферт був магістр мистецтв, маляр-аматор, та ще й пробував хисту в письменстві. Один був чоловік нижчого ґатунку, який вважав себе за джентльмена, а другий був джентльмен і знав, що він джентльмен. З цього видно, що можна бути джентльменом і не мати бодай найменшого почуття товариськості. Клерк був вульгарний і розпусний, а той — естет, і клеркові безкінечні розповіді про любовні пригоди, здебільша вигадані, впливали на надчутливого артиста, як сморід з каналізаційної канами. Він мав клерка за брудну, некультурну худобину, що їй місце в гною зі свиньми, і казав йому це в вічі; а той у відповідь звав його лемішкою й хрунем. Везербі нізащо в світі не міг би

сказати, що означає "хрунь", але тим словом він осягав свою мету, а це, врешті, головне в житті.

Перебріхуючи на кожній третій ноті, Везербі годинами співав таких пісеньок, як "Бостонський волоцюга", "Вродливий юнга", а Касферт аж плакав з лютості і, не мігши довше терпіти, тікав надвір. Але рятунку не було й там. На морозі довго не вибудеш, а в хатині завбільшки десять на дванадцять ярдів, де стояли нари й груба, стіл та інші речі, двом було тісно. Вже сама присутність одного була особиста образа для другого, і вони понуро мовчали, щораз упертіше й довше. У такі хвилини вони намагалися зовсім не помічати один одного, хоч зрідка то той, то інший скося зиркав на сусіда й зневажливо кривив губи. І кожний про себе дивувався, як це Господь Бог міг створити того другого.

Роботи було мало, й час спливав страшенно повільно. Від цього вони, звичайно, дедалі ледачіли. Врешті вони стали мляві, наче сонні мухи, і не хотіли виконувати бодай найменшої роботи. Одного ранку Везербі, знаючи, що його черга варити сніданок, виліз із-під коців і, поки його товариш ще хріп, засвітив каганця та розпалив у грубі. Вода в казанках замерзла, і в хатині не було чим умитися. Але він не став чекати, поки вода відтане, а брудними руками порізав на шматочки бекон і заходився знехотя готувати тісто. Касферт прокинувся й тихцем стежив за ним. Його обурила неохайність Везербі, вони страшенно полаялися й поклали надалі варити кожен окремо. За тиждень і Касферт знехтував ранішнє вмивання, хоч це не завадило йому з'їсти зі смаком сніданок, що він собі зготував. Везербі зловтішно всміхнувся. Згодом вони цілком занехаяли дурну звичку вмиватися щоранку.

Коли запас цукру та інших ласощів почав меншати, то кожен з них, боячись, щоб другий не з'їв більше за нього, став просто обжиратися. Це вадило не тільки ласощам, а й людям. Без свіжої городини й без руху кров їхня захиріла і тіло вкрила огидна, червоняста висипка. Але вони не хотіли помічати тієї остороги. Потім у них почали пухнути м'язи й суглоби, тіло почорніло, а рот, ясна й губи неначе вкрилися густою сметаною.

Нещастя не зближувало їх, навпаки, кожен зловтішно слідкував, як з'являлися в другого признаки скорбуту.

Їм стало байдуже, що вони брудні і втратили всяку пристойність. Хатина зробилася як хлів, постелі ніколи не перестелялися, ялинове гілля на них ніколи не мінялося. А все ж вони мусили вилізати з-під коців, хоч як їм того й не хотілося, бо мороз був невблаганний і груба вимагала багато палива. Волосся на голові в них закудлалося, обличчя позаростали, а одяга їхня викликала б огиду навіть у ганчірника. Але вони про це не дбали. Вони були хворі, чужі очі їх не бачили, та й ворухитися було дуже боляче.

До всього того додалося ще нове лихо — страх Півночі. Той страх — постійний супутник Великого Холоду й Великої Тиші, витвір грудневого мороку, що западає, коли сонце остаточно ховається за південний обрій. Він впливав на них різно — відповідно до вдачі кожного. Везербі зробився дуже забобонний, безперестану думав про тих, що спали в забутих могилах, і йому почало здаватися, ніби душі їхні воскресли. Вони переслідували його, приходили в снах з крижаного холоду могили, залазили до нього під коци й розказували йому про свою працю й муку, якої натерпілися, ще як були живі. Везербі здригався від їхнього липкого дотику, але вони тулилися ще ближче замороженими тілами, а як починали нашіптувати йому на вухо зловісні пророкування, він голосно кричав з ляку. Касферт це розумів, що діється з Везербі, бо вони вже не розмовляли, і, прокинувшись від того крику, хапався за револьвера. Потім сидів на своїй постелі, нервово тремтячи й націливши зброю на непритомного Везербі. Касферт думав, що той божеволіє, і став боятися за своє життя.

Його власна недуга не прибрала такої конкретної форми. Невідомий будівник, що склав хатину колода по колоді, поставив на даху флюгера. Касферт зауважив, що він завжди показує на південь, і одного разу, розсердившись на таку впертість, повернув його на схід. Він пильно стежив за флюгером, але ніколи ані найменший вітерець не поворушив його. Тоді він повернув його на північ і запрягся, що не торкнеться до

нього, аж доки повіє вітер. Але повітря лякало Касферта своїм неземним спокоєм, і він часто вставав уночі, щоб подивитися, чи не повернувся флюгер, — навіть десять поділок задовольнили б його! Але ні, флюгер лишався над ним незмінний, як доля. Поступово той флюгер став для Касферта фетишем. Часами простував він у якийсь похмурий край стежкою, що її вказував флюгер, і душу його поймав жах. Він перебував у невидимому й невідомому, знемагав під тягарем вічності. Все на Півночі гнітить — брак життя й руху, темрява, безмежний спокій дрімливої землі, примарна тиша, де навіть биття серця здається блюзнірством, урочистий ліс, що неначе ховає щось жахливе, незбагненне, чого не можна ані висловити, ані думкою осягти.

Світ, що його він так недавно покинув, світ, де метушилися народи й довершувались великі справи, здавався йому дуже далеким. Виринали часами спогади — спогади про торги, галереї, людні вулиці, туалети, громадські обов'язки, про добрих друзів та гарних жінок, що їх він колись знав, — але то були наче невиразні спогади про життя, яким він жив багато століть тому на якійсь іншій планеті. Реальністю була тільки оця фантазмагорія. Стоячи під флюгером, дивлячись на північне небо, він не міг собі уявити, що південна країна справді існує, що цю хвилину вона вирує життям і рухом. Нема Півдня, нема людей, що родяться, живуть, женяться чи виходять заміж. За блідою лінією обрію стелилися широкі пустелі, а за ними пустелі ще безмежніші. Нема сонячних країн, насичених пахощами квіток. То все лише давні сни про рай. Сонячний Захід і запашний Схід, усміхнені Аркадії та благословенні острови розкошів...

— Ха-ха! — Сміх розітнув порожнечу і вразив його незвичним згуком. Не було більше сонця. Був тільки мертвий, холодний і темний всесвіт, а він єдиний його житець. А Везербі? В такі хвилини Везербі не існував. То був Калібан, потворний привид, прикутий до нього назавжди, кара за якийсь забутий злочин.

Він жив поряд смерті і серед мертвих, пригнічений почуттям власного нікчемства, розчавлений байдужою владою дрімливих віків. Навколишня

величність жахала його. Вона була в усьому, крім нього, — в цілковитій непорушності, в безвітрі, в безмежності снігових просторів, у високості неба й глибині тиші. А той флюгер — коли б він хоч ворухнувся! Хоч би грім ударив або спалахнув полум'ям ліс! Хоч би небо згорнулося сувоєм і засурмили труби судного дня — хоч що-небудь! Що-небудь! Але ні, не ворухилося ніщо, Все огорнула тиша, й страх півночі холодними пальцями стискав йому серце.

Якось він, немов новий Робінзон Крузо, надібав на березі річки слід — легенький відтик трусової лапки на м'якому снігу. То було велике відкриття, Отже, й на Півночі є життя! Він піде по сліду, буде дивитися на нього й тішитись. Касферт забув про свої пухлі ноги і, збентежений, побрів глибоким снігом. Короткий полудневий присмерк згас, і ліс поглинув його. Але він усе шукав, аж поки знесилено упав на сніг. Тоді він застогнав і прокляв своє божевілля, бо вже знав, що той слід тільки примарився йому. Пізно вночі він дотягся рачки до хатини; щоки йому повідморожувалися, а ноги якось дивно зааніміли. Везербі не допоміг йому, тільки зловтішно вишкірив зуби. Касферт колов собі голкою пальці на ногах і розморожував їх коло печі. За тиждень з'явилася мертвиця.

Тим часом клерк мав свій клопіт. Мерці тепер частіш виходили зі своїх могил, рідко лишаючи його самого, чи то він спав, чи ні. Він уже чекав і жахався їхнього приходу, а минаючи могилу, завжди здригався. Одної ночі вони прийшли до нього вві сні й поволокли з хати на якусь роботу. Він отямився серед кам'яних могил і, охоплений жахом, мов навіжений, помчав до хатини. Та, мабуть, він пролежав надворі якийсь час, бо й у нього повідморожувалися ноги й щоки.

Часами від настирливого товариства мерців Везербі просто скаженів і кидався по хатині, вимахуючи в повітрі сокирою та розбиваючи все, що трапляло під руку. Під час тих баталій з привидами Касферт ховався під свої коци й слідкував за божевільним, звівши на револьвері гачок, ладний застрелити його, якщо він підійде занадто близько. Але якось, опритомнівши після такого нападу, клерк помітив націленого револьвера. В нього народилася підозра, і з тої пори він теж почав

боятися за своє життя. Відтоді вони потай стали стежити один за одним, і кожен з острахом озирався, коли другий проходив у нього поза спиною. Той страх обернувся на манію, що не кидала їх навіть у сні. Через отой свій спільний страх вони, не вмовляючись, цілу ніч не гасили каганця, а лягаючи спати, пильнували, щоб у ньому вистачило лою. Досить було одному ворухнутися, як прокидався й другий, і не раз після того вони мовчки стикалися настороженими поглядами, а самі тремтіли під укривалами, тримаючи пальця на револьверних гачках.

Страх Півночі, психічне напруження й нищівна хвороба — все це так на них вплинуло, що вони втратили людську подобу й прибрали вигляду зацькованих звірів. Відморожені щоки й носи почорніли. Відморожені пальці на ногах відпадали суглоб по суглобові. Кожен рух завдавав болю, але груба була ненажерлива й посиляла бідолах на нові тортури. Щодень вимагала вона їжі — справдешнього фунта м'яса, і вони рачкували до лісу по паливо. Якось, отак плазуючи й збираючи сухий хмиз, вони, один одного не бачивши, забилися з різних боків у той самий чагарник. Враз зітнулися віч-на-віч дві страшні, наче мертві, голови. Хвороба так змінила їх, що вони не впізнали один одного. Заверещавши, вони чимдуж пошкандибали геть на своїх покалічених куксах, а за хвилину, попадавши коло хатніх дверей, дряпалися й кусалися, мов дикі звірі, поки не зрозуміли своєї помилки.

Часом вони приходили до тями й одної такої хвилини поділили нарівно між собою цукор — той головний призвід до їхніх суперечок. Поклали в коморі окремі торбинки й пильно гляділи їх, бо цукру зосталося лиш по кілька шклянок, а вони не довіряли один одному. Але якось Касферт помилився. Ледве дибаючи, знемагаючи з болю, що йому аж голова паморочилася й темніло в очах, доплентався він до комори з кухликом у руках і помилково набрав цукру з торбинки Везербі.

Це сталося в перших днях січня. Сонце вже перейшло за свій найнижчий пруг і тепер опівдні кидало смужки розкішного жовтого світла на північне небо. Другого дня після помилки з цукром Касферт почувався не такий хворий і був у кращому гуморі. Як наблизився

полудень і посвітлішало, він виволікся надвір, щоб натішитися хвилиною загравою, що була йому за вістуна сонця. Везербі теж почувався трохи краще й собі пошкандибав за ним. Вони посідали на сніг під нерухомим флюгером і стали чекати.

Навколо них була тиша смерті. В інших краях, коли природа так завмирає, в ній відчутна прихована нетерплячка, сподіванка, що ось-ось якийсь голосок розпочне знов перервану пісню. Не так на Півночі. Тих двоє людей неначе вічно жили в тому примарному спокої. Вони не могли пригадати жодної мелодії минулого й не могли уявити собі згуків прийдешнього. Та неземна тиша була споконвіку — байдуже мовчання вічності.

Вони невідривно дивилися на північ. А позад них, за високими горами на півдні, невидиме сонце доходило зеніту на іншому, не такому, як тут, небі. Самотні споглядачі величної картини, вони спостерігали, як поволі займалася облудна зоря. Бліде полум'я дедалі яснішало, мінячись червонясто-жовтою, кармазиною й шафрановою барвами. Зоря стала така яскрава, аж Касферт подумав, що за нею йде сонце. Станеться чудо, сонце зійде на півночі! І враз, немов одним помахом, усе змінилося. Небо знебарвилось, світило згасло. Обидва вони зітхнули, і в зітханні тому чулося ридання. Але що це? В повітрі засяяв іскристий іній, а на снігу в північний бік досить чітко вимальовувався флюгер. Тінь! Тінь! Був якраз полудень. Вони хутко повернули голови на південь. Понад ланцюгом снігових гір визирнув краєчок золотого сонця, всміхнувся до них на мить і зник.

Вони презирнулися, і на очі їм набігли сльози. Якась дивна лагідність зійшла на них. Вони відчули непереможний потяг один до одного. Вертається сонце. Воно буде з ними завтра, позавтра і всі дальші дні. Ті одвідини чимраз довшатимуть, а настане такий час, коли воно залишиться на небі і вдень і вночі, не заходячи за обрій. Не буде більше темряви. Зламаються зимові крижані кайдани; будуть віяти вітри, у відповідь шумітимуть ліси. Земля купатиметься в благословенному сонячному сяйві, і відновиться життя. Вони стріпнуть із себе цей

жахливий сон і, взявшись за руки, помандрують назад на Південь. Мимохіть вони подалися вперед, і їхні руки в рукавицях зустрілися — нещасні, покалічені руки, спухлі й покручені.

Але справдитись тій надії доля не судила. Північ є Північ, і людськими душами там керують дивні закони, що їх годі збагнути тим, хто не мандрував далекими краями.

За годину після того Касферт поставив у грубу сковорідку із млинцями й почав міркувати, чи зможуть хірурги вилікувати йому ноги, коли він повернеться додому. Рідний край тепер не здавався вже таким далеким. Везербі порався чогось у коморі. Зненацька він вибухнув цілим вихором прокльонів і так само зненацька замовк. Він помітив, що в нього вкрадено цукор. Однак справа могла б скінчитися інакше, коли б двоє мерців не вийшли з-під каміння й не заткнули йому так раптово пельки. Вони вивели його тихенько з комори, і він забув її зачинити. Настала пора звершення; мало збутися те пророцтво, що вони нашіптували йому в снах. Тихо-тихесенько вони привели його до купи дров і дали йому в руки сокиру. Потім допомогли відчинити двері до хатини і, мабуть, зачинили їх за ним — принаймні він чув як двері грюкнули і як клацнула клямка. І він знав, що вони чекають за дверима, чекають, щоб він виконав свій обов'язок.

— Картере! Гей, Картере!

Персі Касферт жахнувся, глянувши на клеркове обличчя, і швидко відгородився від нього столом.

Картер Везербі наближався, не поспішаючи і не хвилюючись. Не було на його обличчі ані жалю, ані гніву, а радше вираз спокійної зосередженості, як у людини, що має виконати певну роботу й береться до неї методично.

— Слухайте, в чому річ?

Клерк поступився назад, щоб не дати йому втекти до дверей, але не розтулив уст.

— Та ну ж бо, Картере. Стійте-но! Майте ж глузд...

Магістр мистецтв гарячково міркував, що робити. А тоді спритним кружним рухом метнувся до ліжка, де лежав його сміт-і-весон. Не спускаючи з ока божевільного, він подався назад до лави, стискаючи зброю.

— Картере!

Порох блиснув просто Везербі в обличчя, але він замахнувся своєю зброєю й скочив уперед. Сокира глибоко в'їлася в хребет коло крижів, і Персі Касферт відчув, що йому зовсім одібрано нижню частину тіла. А клерк тяжко звалився на нього й почав стискати за горло кволими пальцями. Удар сокирою примусив Касферта випустити револьвера, і, хапаючи повітря, він наосліп лапав рукою по коці. Потім загадав про іншу зброю, простяг руку до клеркового пояса, де стримів у піхвах ніж, і вони міцно зчепилися в смертельних обіймах.

Персі Касферт відчув, що слабне. Нижньою частиною тіла він не володав. Везербі душив його вагою свого тіла й прикував до одного місця, немов ведмедя, що попався в пастку. Хатину сповнило знайомим духом, і він знав, що то горять млинці. Та байдуже, нехай горять! Усе одно він ніколи більше не їстиме їх. А в коморі є ще шість мірочок його цукру — коли б знаття, то він не був би такий ощадний останніми днями. Чи ворухнеться коли-небудь флюгер? Може, він саме тепер обертається. Чого б і ні? Адже визирнуло сьогодні сонце! Він зараз піде й подивиться. Ні, не можна поворухнутися. Він не знав, що клерк такий важкий.

Як швидко холоне хатина! Вогонь, мабуть, згас. Стає дедалі холодніше. Вже, певне, нижче нуля, і двері обмерзають зсередини. Він цього не бачить, але знає з досвіду, бо відчуває, як поступово падає

температура. Нижній завіс, либонь, уже білий. Чи дізнаються коли люди, що тут сталося? Як поставляться до цього його приятелі? Мабуть, прочитають про це за філіжанкою кави, а потім погомонять десь у клубі. Він добре уявляє собі ту розмову: "Бідолаха Касферт, — скажуть, — зрештою він був непоганий хлопець". Касферт усміхнувся на їхню хвалу й подумки став шукати турецьку лазню. На вулицях така сама юрба, як і давніш. Дивно, що ніхто не помічає його мокасинів з лосячої шкіри й подраних німецьких шкарпеток. Найняти б візника. А після лазні не зле поголитися. Ні, перше наїстися. Картоплі з печенею й городини — яке все свіже! А що ж це таке? Мед у стільниках, рідкий бурштин! Але навіщо ж так багато? Ха-ха! Він нізащо не з'їсть усього. Почистити, чи що? Ну, звичайно! Він ставить ногу на скриньку. Чистій вражено дивиться на нього. Тоді він згадує про свої лосячі мокасини й поспіхом іде геть.

Гурр! Це напевне флюгер крутиться. Ні, просто дзвенить у вухах. Дзвенить у вухах, та й годі. Паморозь, мабуть, уже перейшла за клямку. А може, відкрила й верхнього завіса. На стелі, в щілинах між колодами, законопачених мохом, висипають маленькі морозяні цятки. Як помалу вони ростуть! Ні, не дуже й помалу. Осьдечки одна нова, а там друга. Дві... три... Чотири... Так швидко тепер з'являються, що й не полічити. Онде дві зрослися, і третя прилучилася до них. От уже й немає цяток. Вони всі зійшлися до купи й укрили стелю немов полотном.

Ну що ж, він не сам. Як архангел Гавриїл порушить колись північну тишу, вони стануть обоє поруч перед великим престолом. І Бог їх розсудить, Бог їх розсудить!

Персі Касферт заплющив очі й заснув.